

Uyku ile Namazın Terki Arasında Bağlantı Kuran İki Hadis ve Delaletleriyle İlgili Değerlendirmeler

Mehmet Şakar

Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
mehmetsakar@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8101-8469>

Hüseyin Kahraman

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Bursa/Türkiye
huskahraman@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1345-4429>

Öz: Kur'an ve sünnette en çok zikri geçen ibadet namazdır. Namazdan bahseden ayet ve hadislerin bir kısmında onun vaktinde edasına engel durumlardan bahsedilmiş ve bunlara çözümler sunulmuştur. Bu konudan bahseden hadislerden anlaşıldığına göre din, namazın vaktinde eda edilmesine engel bir mazeret olarak sadece uyku ve unutmaya vurgu yapar. Dinin bu yaklaşımı yani bir namazın ancak uyku veya unutma sebebiyle terk edilebileceğini kabul etmesi, geniş çerçevede, amel ile iman arasında bir bağlantı kurmaya da müsait görünmektedir. Nitekim namazın kendi vaktinde eda edilmesine engel durumları uyku ve unutma olarak sayan hadisler, telafi olarak bunların uyanınca veya hatırlanınca kılınmasını istemekte ve dolayısıyla herhangi bir yaptırımdan ve cezadan bahsetmemektedir. Hadis kitaplarında bu duruma somut örnek olabilecek rivayetler vardır. Bunların birinde Allah resûlü sabah namazlarına uyanamayan sahabe "Namazımı uyanınca kıl!" buyurmakta, gecenin tamamını uyku ile geçiren bir başkasını da "Kulağına şeytan bevletmiş!" ifadesiyle tavsif etmektedir. Hz. Peygamber'in bu tepkiyle *yetinmesi*, bazı çevreler tarafından "*Amel imanın şartlarından değildir.*" şeklinde yorumlanmıştır. Bu bakış tarzından öyle anlaşılıyor ki, dinin temelini oluşturan ibadetlerden olan namaz konusunda, imana zarar verebilecek bir probleminin mutlaka ve hatta şiddetli bir şekilde cezalandırılması beklenecektir. Makalede bu yorumun haklılık payı araştırılmaktadır. Zira uykunun istem dışı olmasının ve bir ibadetin böyle bir mazerete binaen terk edilmesinin, amel-iman ilişkisi gibi ciddi bir konuda örnek ve delil sayılması tenkide değer görünmektedir. Bu açıdan araştırma, amel-iman münasebeti tartışmalarında öne sürülen delillerin amaca uygunluğunu belirleme konusunda bir örnek addedilebilecek durumdadır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Amel-İman Münasebeti, Namaz, Uyku, Namazın Terki.

Geliş Tarihi | Received Date: 16.05.2021

Kabul Tarihi | Accepted Date: 01.12.2021

Araştırma Makalesi | Research Article

Atıf | Citation: Şakar, Mehmet – Kahraman, Hüseyin. "Uyku ile Namazın Terki Arasında Bağlantı Kuran İki Hadis ve Delaletleriyle İlgili Değerlendirmeler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31/1 (Haziran 2022), 89-113. <https://doi.org/10.51447/uluifd.957821>

Two Ḥadīths Correlating Sleep with Leaving Prayer and Evaluations of Their Implications

Abstract: In Islam, just sleeping and forgetting is considered an obstacle to performing a prayer on time. This approach of religion, seems to be capable of establishing a connection between deeds and faith in a broad framework. As a matter of fact, the ḥadīths that indicate sleep and forget, preventing prayer being performed on time, accept enough to compensate the person performing his prayer when he wakes up or remembers and does not mention any sanction or punishment. There are rumors in the ḥadīth books that can be a concrete example of this situation. In one of these the Prophet said to companions who cannot wake up in the morning prayer “Make your prayer when you wake up!” and to who spend the whole night sleeping “Devil pissed in his ear!”. The Prophet’s contentment with this reaction was interpreted by some scholars as *action is not a piece of faith*. It is understood from this point of view that it will be expected that a problem that might harm faith in the prayer, which is one of the worship that forms the basis of religion, will be punished, even violently. The article explores the fairness of this comment. Because sleep is unintentional, it seems worth investigating that abandonment of worship based on such an excuse is considered as an example and evidence on a serious subject such as the relationship of action. In this respect, the research can be considered as an example for determining the suitability of the evidence put forward in the debates about the deeds of action.

Keywords: Ḥadīth, Action-Faith Relationship, Prayer (Ṣalāt), Sleep, Abandonment of Prayer.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Giriş

İman-amel münasebeti ve bu çerçevede özellikle namazı *mazeretsiz* olarak terk etmenin imana etkisi meselesi, İslâm düşünce tarihinin en çok tartışılan konularındandır.¹ Özellikle namazların kazasının olup olmadığı veya varsa hangi mazeretlerle terk edilenlerin bu çerçeveye dahil olabileceği ile ilgili tartışma ve araştırmalarda söz konusu edilen ihmal sebeplerinden biri de uykudur. Nitekim uyku ile namazın kazası arasındaki ilişkiye dair son zamanlarda önemli ilmî araştırmalar yapılmıştır.² Uyku söz konusu olduğunda öncelikle ifade etmek gerekir ki böyle bir ihmal istem

¹ Namazı terk edenin durumu ile ilgili farklı görüşler, sahipleri ve delilleri konusunda geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Şahîhi'l-Buḥârî*, thk. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379), 1/76; Ebü Muhammed Bed-rüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buḥârî* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, ts.), 1/321.

² Bu konuda bazı bilgi ve yorumlar için bk. İrfan Yücel, “Kaza Namazı Konusundaki Tereddütlerle İlgili Bir Açıklama”, *Diyânet Dergisi* 27/3 (Güz 1991), 67-78; Nihat Yatkın, “Hz. Peygamber’in Sünnetinde Namazların Kazası”, *EKEV Akademi Dergisi* 3/1 (Bahar 2001), 163-177; Ali İhsan Pala, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 3/1 (Bahar 2004), 231-251; Ergun Çapan, “Kur'an ve Sünnet'te Kaza Namazı”, *EKEV Akademi Dergisi* 15/47 (Bahar 2011), 195-211.

dışı gerçekleşmiştir ve bu sebeple kişinin zaten sorumlu tutulmaması beklenir. Uyku-sorumluluk ilişkisi de bazı akademik tezlere konu olmuş durumdadır.³ Kaldı ki uyuyan kişinin herhangi bir mükellefiyeti bulunmadığı hususu Allah Resûlü tarafından da açıkça ifade buyrulur. Bu rivayette o, kendisinden sorumluluğun kaldırıldığı üç kişi arasında *uyanuncaya kadar uyuyan kişiyi* de sayar.⁴ Bazı hadislerinde ise uyku ile namazın ihmalî arasında doğrudan bir bağlantı kurarak şöyle buyurur: “Kim uyku sebebiyle bir namazı ihmal ederse uyanınca onu kılsın. Söz konusu namazın bundan başka kefareti yoktur.”⁵ Bir başka rivayete göre sahâbeden bazıları (*fazla*) *uyumak suretiyle kusur işlediklerini zira güneş doğuncaya kadar uyuduklarını* söyleyince Cenâb-ı Peygamber “Uyku konusunda (çok uyumak gibi bir) kusur söz konusu değildir. Kusur ancak uyanıklık hali için geçerlidir.” uyarısını yaptıktan sonra “Kim unutmaya veya uyuma sebebiyle bir namazı ihmal ederse hatırlayınca kılsın.” buyurur.⁶ Cenâb-ı Peygamber’in bizzat kendisi de bir sefer esnasında yanındakilerle birlikte ancak güneş doğduktan sonra uyanabilmiş ve bu durumdan dolayı büyük bir endişe içinde olan ashâbına şöyle demiştir: “Sizler (uyku esnasında) ölümler konumunda idiniz. Allah ruhlarınızı sizlere iade etti (ve uyandırdı). Kim bir namazı uyumak veya unutmak suretiyle ihmal ederse hatırlayınca veya uyanınca kılsın. Böyle bir namazın başka kefareti yoktur.”⁷

³ Bu bağlamda Temur Şahin’in Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri İslâm Hukuku Bilim Dalı çerçevesinde yapmakta olduğu *İslâm Hukukunda Tazmin ve Sorumluluk Açısından Uyku* ve Nur Sümeyye Kurt’un Dokuz Eylül Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri İslâm Hukuku Bilim Dalı bünyesinde hazırlıklarına devam ettiği *İslâm Hukukunda Uyku ve Bayılmanın Hükümlere Etkisi* isimli yüksek lisans tezleri sayılabilir.

⁴ Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 17. Hadiste sorumluluğun kaldırıldığı diğer iki kişi ise *aklı geri gelinceye kadar deli ve buluğa erinceye kadar çocuk* şeklinde açıklanır.

⁵ Bu rivayet için mesela bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/243, 269; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ‘îl el-Buhârî, *el-Câmi‘u’s-şâhih*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987), “Mevâkîit”, 37; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 11; Ebû İsmâ‘îl Muhammed b. İsmâ‘îl et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru İhyâ‘i’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “Şalât”, 18, 131; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fu‘âd Abdülbâki (Beyrut: Dâru İhyâ‘i’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “Mevâkîit”, 10; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu‘ayb en-Nesâ‘î, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Guddê (Haleb: Mektebetü’l-Matbû‘âti’l-İslâmiyye, 1406/1986), “Mevâkîit”, 52, 53. Bazı hadislerde ise namazın ihmaline sebep olan mazeretler hakkında hem uyku hem de unutmaya işaret vardır. Bu rivayet için mesela bk. Ebû Amr Osman b. Sa‘îd ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Rızâullah b. Muhammed el-Mübârekfûrî (Riyad: Dâru’l-Âsime 1416), “Şalât”, 26; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409), 1/411; 7/281; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/282; Bezzâr, *el-Müsned*, 13/398.

⁶ İbn Mâce, “Şalât”, 10; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 11; Tirmizî, “Şalât”, 18; Nesâ‘î, “Mevâkîit”, 53.

⁷ Hadisin bu manadaki değişik rivayetleri için bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 1/411; 7/281; İbn Mâce, “Şalât”, 10; Şu‘ayb el-Arna‘ût’un tespitlerine göre hadisin isnadı sahihtir. Hadisin özellikle *unutma* ile alakalı rivayetleri için bk. Buhârî, “Şalât”, 37, “Mevâkîit”, 37; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Neyşâbüri, *el-Câmi‘u’s-şâhih*, thk. Muhammed Fu‘âd Abdülbâki (Kahire: Dâru İhyâ‘i’t-Türâsi’l-Arabî,

Söz konusu hadislerden anlaşıldığı kadarıyla din, uyku ve unutma gibi hususları bir namazın vaktinde edasına engel mazeretler addetmektedir. Bu husus, *sabah namazlarını uyku sebebiyle ihmal eden bir sahabi* özelinde, amel-iman münasebeti konusunu işleyen bir tartışmada⁸ sunulan delillerden biri olmuştur. Buna göre sahabi Safvân b. Mu'attal (öl. 19/640), bizzat eşi tarafından Hz. Peygamber'e şikayet edilmiş ve uyuduğu için *sabah namazlarını kılmadığı* söylenmiştir. Hadis, Hz. Peygamber'in bu durumu bizzat söz konusu sahabiye sorup tahkik etmesi ve onun ileri sürdüğü gerekçeler üzerine "Uyanınca namazını kıl!" şeklindeki uyarısı ile biter.⁹

Esasen söz konusu programın ve buradaki tartışmanın ilmî bir değer ifade edip etmediği sorgulanabilir durumdadır. Hatta ilgi ve uzmanlık alanı dikkat alındığında bu hadis iman-amel münasebeti gibi ciddi bir meselede delil getiren konuşmacının böyle bir istidlâlde bulunmasının doğru olup olmadığı da tartışılabilir durumdadır. Fakat bu konuşmacının hadisten çıkardığı sonuç, Ehl-i sünnet'in iman-amel ilişkisi konusundaki görüşleri ile de paralellik arz etmektedir. Zira söz konusu konuşmacı bu hadiste Allah Resûlü'nün namazın sırf uyku sebebiyle terk edilmesinden dolayı herhangi bir *yaptırımdan* bahsetmemesini ve mesela "*namazı düzenli kılmazsa öldürün*" buyurmamış olmasını "*amel imanın şartlarından değildir*" şeklinde yorumlamış ve daha da önemlisi "*(farziyyetini inkâr etmediği sürece) namaz kılmayan da Müslüman olur*" sonucuna ulaşmıştır.¹⁰ Dolayısıyla tartışılması gereken husus söz konusu konuşmacının

ts.), "Mesâcid", 55-56, 314. Bu gibi hadislerle binaen ilim adamları kişinin uyuma veya unutma neticesinde ihmal ettiği bir namazı ne zaman kılacağı tartışmışlardır. İmam Mâlik, Şâfi'i ve Ahmed b. Hanbel'e göre bu kişi, güneş doğar veya batarken bile olsa bu namazı hemen kılmalıdır. Ebû Hanîfe'ye göre ise kerâhet vaktinin çıkması beklenir. bk. Tirmizî, "Salât", 130.

⁸ Fatih Altaylı, kendisinin hazırlayıp sunduğu Teke Tek programının 04.08.2015 tarihli oturumunda Prof. Dr. Caner Taslaman, Prof. Dr. Mehmet Okuyan ve Mustafa İslâmoğlu'nu konuk etmişti. Bu programda siyaset yerine Altaylı'nın kendi ifadesiyle *daha derin; coğrafyamızı uzun zamandır etkileyen ve belki bundan sonra da uzun zaman etkileyecek, haliyle ülkemizi de etkileyecek konular* üzerinde duruldu. Konuyu böyle takdim ettikten sonra Altaylı, "Bugün mevcut tekfir anlayışı yeni mi gelişti? Yoksa hep vardı da biz mi farkında değildik?" şeklindeki ilk soruyu sorarak toplam 5 saat 8 dakika süren programa başladı. Videonun tamamı için bk. Fatih Altaylı, "Teke Tek Programı", YouTube (04.08.2015).

⁹ Hadisin değişik rivayetleri için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/80; Ebû Dâvûd, "Savm", 74; Ebû Ya'îla Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984), 2/308; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âşâr*, 5/286; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Şahîh*, thk. Şu'ayb el-Arna'ût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988), 4/354; Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek 'alâ's-Şahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1411/1990), 1/602.

¹⁰ Prof. Dr. Caner Taslaman bu yaklaşımını şöyle seslendirmiştir: "Şu anda yaşanan din bir ilmihâl İslâmıdır. Namaz kılmayana ne yapılmalı sorusunu soralım. Namazlarını kaçırmadan kılanların sayısı yüzde otuz civarında. 'Müslümanım ama namazlarımı kılamıyorum.' diyen adamın öldürülmesi hükmü var İŞİD'e sorsanız. Geriye kalan %70'i öldürülmeli. Bunlar ya zorla namaza başlatılacak, ya evlerinde gizlenecekler, ya da öldürülecekler. Nereden çıkıyor bu? Bu hükümler Kur'an'dan veya hadisten değil fıkıh kaynaklarından çıkıyor. Hadise gitseniz bile bu hükmü oradan çıkaramazsınız." Taslaman bu noktada, söz konusu görüşüne bir de delil getirmektedir: "Hatırladığım kadarıyla Sa'd b.

değil, Ehl-i sünnet'in bu konudaki görüşünü destekler gibi görünen hadisin, içerdiği ayrıntılar itibariyle, *amel imanın cüzü değildir* iddiasına *delil yapılmasının* uygun olup olmadığıdır.

Namazın terki ile uyku arasında bağlantı kuran bir diğer hadise göre ise Hz. Peygamber *gece boyu yani sabah oluncaya kadar uyuduğu* söylenen bir sahabi hakkında “Kulağına şeytan bevletmiş.” buyurmaktadır.¹¹ Bu hadis *gece* ifadesinin, güneşin batmasıyla başlayıp fecrin doğumuna kadar geçen süreye delalet etmesi açısından önemlidir. Zira teheccüd yanında akşam ve yatsı namazları da *gece* ile ilgilidir. Bu açıdan söz konusu hadis de birincisi gibi Hz. Peygamber'in *ciddi* sayılabilecek bir tepki vermemesi hasebiyle dikkate alınabilir durumdadır.

Makalede Safvân b. Mu'attal ve Hz. Peygamber'in “Şeytan kulağına bevletmiş.” şeklinde tavsif ettiği sahabi ile ilgili iki hadisin, *amel imanın cüzü değildir* şeklindeki temel düşünceye delaleti yani bu görüş için delil olup olamayacağı araştırılmaktadır. Bu araştırma, amelin ihmaline gerçekten sebep olabilecek veya buna mazeret ya da bahane addedilebilecek çerçevenin tespiti ve bunun örneklendirilip delillendirilmesi açısından önemlidir. Zira Hz. Peygamber döneminde ihtiyaç hissedilmediği için söz konusu yapılmayan amel-iman ilişkisi ile ilgili soruşturmalar İslâm toplumunun önüne ancak Hulefâ-yi Râşidîn döneminin bitiminden sonra getirilmiştir ve öyle görünüyor ki bu tartışmalarda sonuç, büyük çoğunlukla, iman karşısında amelin aleyhine çıkmıştır. Günümüz Müslümanın bakış açısı da genel itibariyle böyledir. Bu durum bazı kesimleri *tasdikten ibaret bir din* anlayışına sevk etmiştir, etmektedir. Bu açıdan bakıldığında makale, bu son kabulün örnek ve dayanaklarından birinin soruşturulmasına katkı sağlayacaktır. Fakat bu çerçevede *amel imanın cüzü müdür?* şeklindeki temel ve yaklaşık on dört asırdır tartışılan sorunun söz konusu edilmeyeceğini özellikle vurgulamamız gerekir. Zira bu konuda geçmişten günümüze naklî ve akli delillere istinaden hem menfi hem de müspet yönde pek çok şey söylenmiş, tartışmalar

Mu'attal, (Doğrusu Safvân b. Mu'attal olmalıdır ki bu hata, programın bir diğer konuğu İslâmoğlu tarafından düzeltilmiştir.) Adıyaman'da gömülü mesela. Bizim büyüğümüz sahabilerden biri. Hanımı onu şikâyet ediyor peygambere *namaz kılmıyor* diye. ‘Namazları kaçırıyor, sabah namazları uyuyor’ diye. ‘Namazı düzenli kılmazsa öldürün’ falan demiyor peygamber. Yani hadisten baksanız aksine malzeme var.’ Taslaman bundan sonra kendi ifadesiyle “Dinde zorlama yoktur.”, “Sen onlar üzerinde bir zorlayıcı değilsin.”, “Gerçekle yanlış birbirinden ayrılmıştır.” ayetlerine işaret edip “Amel imanın şartlarından değildir.” görüşüne ulaşmakta “Yani namaz kılmayan da Müslüman olur pekâlâ.” demektedir. Taslaman'ın söz konusu yorumları için bk. Altaylı, “Teke Tek Programı”, 1:10:00-1:13:00.

¹¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/73; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/485, 4/131; Buhârî, “Bed'ü'l-halk”, 11; Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirîn”, 205; Nesâî, “Kıyâmu'l-leyl”, 5; İbn Mâce, “İkâmetü's-şalât”, 174. Hadis için ayrıca bk. Ebû Ya'îlâ, *el-Müsned*, 9/43; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahmân Zeynullâh (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009), 5/93; Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk en-Neysâbü'rî, *el-Müstahrec*, thk. Eymen b. Ârif (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998), 2/34; Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Neysâbü'rî, *eş-Şaîhîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1424/2003), 1/561; İbn Hibbân, *eş-Şaîhîh*, 6/302.

yapılmıştır. Bunların tamamından bahsetmenin bir makalenin hacmini oldukça aşacağı açıktır. Bunun yerine makalede delil addedilen ve zahiren buna gerçekten uygun gibi görünen söz konusu iki hadisin tahliline gayret edilecektir. Bu doğrultuda öncelikle hadislerin değişik rivayetleri bir araya toplanacak, bunların sened ve metinleriyle alakalı ayrıntılara işaret edilecektir. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmının tek hadis araştırmaları çerçevesinde düşünülmesi de mümkündür. Bu aşamadan sonra hadislerin delaletleri üzerinde durulacak ve özellikle Hz. Peygamber nazarında uyku ile bir namazın terki arasında kurulan ilişki sorgulanacaktır.

1. Safvân b. Mu'attal Hadisi

Safvân b. Mu'attal es-Sülemî ez-Zekvânî,¹² bizzat eşi tarafından Hz. Peygamber'e şikayet edilmiş, uyuduğu için sabah namazlarını kılmadığı söylenmiştir:

“Yâ Resûlallah! Eşim Safvân b. Mu'attal oruç tuttuğum zaman orucumu bozduruyor, namaz kılınca da beni dövüyor. Kendisi de güneş doğuncaya kadar sabah namazını kılmıyor.” Bunun üzerine Hz. Peygamber, orada hazır bulunan Safvân'a dönmüş ve bu davranışlarının sebebini sorunca Safvân şöyle cevap vermiştir: “Ey Allah'ın resûlü! Onu namazından dolayı dövmemin sebebi, namaza durunca (kıraat esnasında) iki sure okumasıdır ki daha önce bunu yapmamasını söylemiştim.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (kadına dönerek) “Bir sure okusalar insanlara yeter.” buyurmuştur. Safvân (sözlerine devamla) şöyle demiştir: “Orucumu bozduruyor, demesine gelince; kafasına göre oruç tutuyor. Hâlbuki ben genç bir adamım, sabredemiyorum.” Bu cevap üzerine Hz. Peygamber işte o gün “Hiçbir kadın kocasının izni olmadıkça (nafile) oruç tutamaz.” buyurmuştur. Safvân devamla şöyle demiştir: “Benim (sabah namazını) güneş doğuncaya kadar kılmıyor olmama gelince, biz bu vasfımızla tanınan bir aileyiz. Güneş doğuncaya kadar uyanamıyoruz.” Bunun üzerine Hz. Peygamber “O zaman uyanınca namazını kıl!” buyurmuştur.

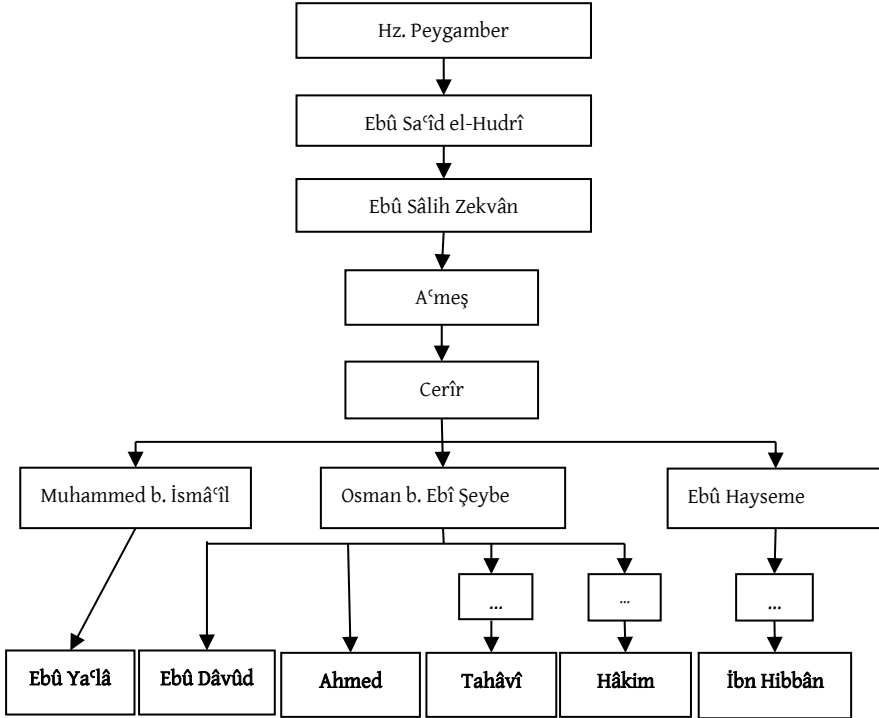
1.1. Hadisin Sened ve Metin Yapısı

Ebû Dâvûd (öl. 275/889) rivayetini naklettiğimiz bu hadis ayrıca Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Ebû Ya'îlâ (öl. 307/919), İbn Hibbân (öl. 354/965), Tahâvî, Hâkim en-

¹² Medine'de ikamet etmiş, Hendek Savaşı ve sonrasındaki bütün gazvelere katılmış bir sahabidir. Hz. Ömer zamanında iştirak ettiği Ermenistan seferinde 19/640 yılında altmışlı yaşlarında iken şehit olmuştur. Bir rivayete göre ise Safvân, Mu'âviye döneminde Rum seferine katılmış ve 58/677 yılında Adıyaman'ın Samsat ilçesi civarında şehit olup buraya defnedilmiştir. İsmi İfk Hadisesi'ne de karışan Safvân ile ilgili olarak Hz. Peygamber “Hakkında sadece hayır biliyorum.” buyurmuştur. Safvân b. Mu'attal hakkında geniş bilgi için bk. Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdilberr, *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşhâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1412/1992), 2/725; Ebû'l-Fađl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *el-İşâbe fi temyîzi's-şahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 3/356.

Neysâbûrî (öl. 405/1014) tarafından da nakledilmiştir.¹³ Bu muhaddislerin senedleri bir araya toplandığında şöyle bir isnad şeması oluşur:

Tablo 1: Safvân b. Mu'attal Hadisinin isnad Şeması

Görüleceği üzere hadis ancak dördüncü tabakadan sonra yayılma imkânı bulmuştur. Bununla birlikte ne rivayetlerinde tek kalan ilk dört tabakada bulunanlar ne de

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/80; Ebû Dâvûd, “Şavm”, 74; Ebû Ya'âlâ *el-Müsned*, 2/308; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âşâr*, 5/286; İbn Hibbân, *eş-Şaḥîḥ*, 4/354; Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Müstedrek*, 1/602.

sonra gelen raviler hakkında, görebildiğimiz kadarıyla, hadisin sıhhatine zarar verecek bir problem yoktur.¹⁴ Dolayısıyla hadisin isnad itibarıyla *şâhih* olduğu söylenebilir.¹⁵

Hadisin kimi rivayetlerinde mana ile nakilden doğan küçük lafız farkları ve ayrıca bazı ziyadeler görülür. Mesela Ahmed b. Hanbel'in bir rivayetinde Safvân orada değildir; aksine eşinin şikayetleri üzerine Allah resûlü haber gönderip onu çağırır.¹⁶

Aynı rivayette Safvân'ın, sabah namazını ancak güneş doğduktan sonra kılmasının sebebine işareten kendini “تَقْبِيلُ الرَّأْسِ”, ailesini ise “يُعْرَفُونَ بِذَلِكَ بِتَقْبِيلِ الرَّؤُوسِ” ifadesiyle tanıttığı yani *uykularının çok ağır olduğunu* söylediği vurgulanır.¹⁷

Ahmed b. Hanbel'in bir rivyetiyle Tahâvî metninde Safvân, namaz kılan eşine gösterdiği tepkiyi “Benim okuduğum sureyi okuyup yanılmama sebep oluyor.” şeklinde açıklar. Hz. Peygamber'in bu gerekçeye verdiği cevap Ahmed rivayetinde “لَوْ قَرَأَهَا النَّاسُ مَا ضَرَكَ” yani “O sureyi başkalarının da okuması sana zarar vermez.” şeklinde iken Tahâvî'de “لَوْ كَانَتْ سُورَةٌ وَاحِدَةً لَكَفَّتِ النَّاسُ” yani “Bir sure (okumuş) olsalar (kiraat adına) insanlara kâfi gelir.” tarzındadır.¹⁸

1.2. Hadisin Delaleti

Hemen ifade etmek gerekir ki Allahu Teâlâ “*Namaz müminler üzerine vakitleri belli bir farzdır.*”¹⁹ buyurur. Malum olduğu üzere sabah namazının vakti de ikinci fecrin

¹⁴ Nitekim hadisin tâbiî ravisi Ebû Sâlih Zekvân *şîka ve müstaķimu'l-ħadiş* gibi ifadelerle *ta'dil* edilmiş bir isimdir; bk. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerħ ve't-ta'dil* (Haydarabad: Matba'atü Meclisi Dâ'irati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1271/1952), 3/451. Süleymân b. Mihrân el-A'meş (öl. 147/764) hakkında ise *muhaddislerin en güvenilirlerinden biri, hadislerde bir harf bile lahn yapmayacak kadar sağlam, allâme, şâhibu's-sünne* gibi ifadeler kullanılmıştır; bk. Ebû'l-Fađl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib* (Hindistan: Matba'atü Meclisi Dâ'irati'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326), 4/224. Cerîr b. Abdilhamîd er-Râzî (öl. 188/803), münekkitler tarafından *şîka* ve *şadûk* lafızlarıyla değerlendirilmiş bir isimdir; bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerħ ve't-ta'dil*, 2/507. Muhammed b. İsmâ'il el-Vâsîfî (öl. 258/872) de aynı şekilde *şadûk* ve *şîka* bulunmuştur; bk. İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 9/57. Ebû Hayseme Zühreir b. Harb en-Nesâ'î (öl. 234/849) de başta Buhârî ve Müslim olmak üzere pek çok meşhur muhaddisin nakilde bulunduğu *şîka*, *me'mûn*, *şadûk* addedilen bir ravidir; bk. İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 3/343.

¹⁵ Nitekim Hâkim en-Neysâbü'rî'ye göre hadis, Buhârî ile Müslim'in şartlarına göre *şâhih*tiir, ama onu kitaplarına almamışlardır; bk. *el-Müstedrek*, 1/602. İbn Hacer de hadisin isnadının *şâhih* olduğunu söyler; bk. *el-İşâbe fi temyizi's-şahâbe*, 3/356. Ayrıca Ebû Dâvûd da metni naklettikten hemen sonra hadisin “Hammâd b. Seleme ← Humeyd et-Tavîl ← Sâbit el-Bünânî ← Ebû'l-Mütevekkil Ali b. Dâvûd” senediyle de geldiğine işaret eder (“Savm”, 74) ki bu durum, hadisi Ebû Sa'îd'den nakleden Ebû Sâlih için önemli bir *mutâba'ât* addedilmiştir; bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/462.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/84.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/84.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/84; Tahâvî, *Şerħu Müşkili'l-âşâr*, 5/286.

¹⁹ en-Nisâ 4/103.

(fecd-i sâdik) ortaya çıkmasından güneşin doğuşuna kadar geçen süredir. Bu bilgiler hadiste geçen “وَلَا يُصَلِّي صَلَاةَ الْفَجْرِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ” ifadesiyle tezat teşkil eder görünmektedir. Zira bu lafızlar Safvân’ın sabah namazını güneş doğana yani vakti çıkana kadar kılamadığına işaret etmektedir ki ilk bakışta onun bunu âdet haline getirdiğini anlamaya müsaittir. Ancak hadisin metni bir bütün olarak incelendiğinde Safvân’ın sabah namazıyla alakalı bu tavrının önemli bir sebebi vardır. Zira o, Allah resûlünün durumu sorması üzerine, sabah namazını vaktinde kılamamasını *uykusunun ağır olması* ile açıklamıştır.

Onun izahını kimi ilim adamları *bir namazı vakti dışında kılama konusunda uykunun özür teşkil ettiğine ve bunun günah olmayacağına* delil getirmişlerdir.²⁰ Hattâbî’ye (öl. 388/998) göre Safvân’ın ifadeleri, sözünü ettiği uyku ağırılığının, ona hakim olan ve kendisini aciz bırakan bir rahatsızlık olduğuna işaret eder. Hadis böyle kişilerin baygın konumunda olduğuna ve dolayısıyla kınanmayacağına delalet eder. Ona göre Hz. Peygamber’in Safvân’ın gerekçesine itiraz etmemesi bu çıkarımın göstergesi olabileceği gibi Allah’ın kullarına peygamberin ise ümmetine bir lütfu olarak da değerlendirilebilir.²¹ Zira Allah resûlü Safvân’a *birinden seni uyandırmasını iste* bile dememiştir.²²

Bazı alimler ise Safvân’ın bu uyku problemini ailesine de nispet etmesini gece boyu tarla sulama işiyle meşgul olmalarına bağlamıştır. Bu iş sebebiyle aile bireyleri yorulmakta ve ancak gecenin sonuna doğru uyuyabilmektedir.²³ Ancak bu yorum kabul görmemiş; “Böyle olsaydı, hanımının onun özrünü biliyor olması gerekir, Hz. Peygamber’e şikayette bulunmaması beklenirdi.” denmiştir.²⁴ Ayrıca Safvân’ın, özrünü beyan ederken kullandığı “تَقِيلُ الرَّأْسَ” ifadesi, problemin istem ve kontrol dışı olduğunu göstermektedir. Nitekim farklı bir hadiste, Hz. Peygamber’in de iştirak ettiği bir yolculuk esnasında Safvân’ın, geceyi belli bir yerde geçiren ve sabah olmadan burayı terk eden ordu ile hareket etmeyip orada sabahladığından bahsedilir.²⁵ Bu gecikmenin sebebi bağlamında onun, cesaretinden dolayı ordunun artçılığı işini üstlenmesi yani askerlerin geride bıraktığı eşyaların toplanması ile görevlendirilmesi²⁶

²⁰ Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin İbn Raslân el-Makdisî, *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Hâlid er-Ribât (Mısır: Dârü’l-Felâh, 1437/2016), 10/602.

²¹ Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Büstî el-Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen* (Haleb: el-Matba’atü’l-İlmiyye, 1351/1932), 2/137.

²² Ebû İbrâhîm Muhammed b. İsmâ’îl Emîr es-San’ânî, *et-Taḥbîr li-İdâhi me’âni’t-teysîr*, thk. Muhammed Subhî (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1433/2012), 6/450.

²³ Ebû’l-Hasan Ali b. Sultan el-Molla el-Kârî, *Mirḳātu’l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti’l-meşâbiḥ* (Beirut: Dârü’l-Fikr, 1422/2002), 5/2130.

²⁴ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelu’l-‘azbi’l-mevrûd şerhu Süneni’l-İmâm Ebi Dâvûd*, thk. Emîn Mahmûd Muhammed (Kahire: Matba’atu’l-İstikâme, 1351), 10/225.

²⁵ Hz. Âişe ile alakalı İfk Hadisesi’nden bahseden bu hadis için bk. Buhârî, “Şehâdât”, 15.

²⁶ Safvân, ordunun gecelediği yerde sabah oluncaya kadar bekler, askerlerin unuttuğu veya düşürdüğü eşyaları toplar, daha sonra orduya yetişerek bu eşyaları sahiplerine verir. bk. Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü’l-Ḳur’âni’l-‘azîm*, thk. Es’ad Muhammed et-

kadar uykusunun ağır olup uyanamaması ihtimali de dikkate alınmış durumdadır.²⁷ Bize göre iki ihtimali birleştirmek yani bu görevin ona, uykusu ağır olduğu ve diğer askerlerle birlikte uyanamadığı için verildiğini düşünmek de mümkündür. Zira bazı rivayetlerde bu gecikme işinin Safvân'da alışkanlık haline geldiğinden bahsedilir.²⁸ Aynı görev için hep aynı şahsın tayin edilmesindenense bunu onun uyku problemine bağlamak daha doğru olabilir. Esasen tam olarak buna işaret eden rivayetler de vardır. Bu rivayete göre ordu, serin vakitte yol alabilmek amacıyla gecenin ilerleyen saatlerinde toparlanırken Safvân namaz kılmaya başlamakta ve çok geç vakitlerde uyuyabilmektedir. Güneş yükselip etraf görünür hale gelince uyanmakta, karargâhın bulunduğu yeri kolaçan edip yola çıkmakta ve orduya yetişmektedir.²⁹ Safvân'ın geceleri kolay kolay uyuyamadığı şu rivayetinden de çıkarılabilir durumdadır: "Bir yolculuk esnasında Allah resûlü ile birlikte idim. Onun gece namazına şahit oldum. Yatıyıp kılıp uyudu. Gece yarısına doğru uyandı ve Âl-i İmrân suresinin son on ayetini okudu. Sonra dişlerini misvakladı, abdest alıp iki rekât namaz kıldı ve tekrar uyudu. Bütün bunları, toplamda on bir rekât namaz kılana kadar tekrar etti."³⁰ Safvân'ın Hz. Peygamber'in, aralarında uyumak kaydıyla ikişer rekât toplam on bir rekât namaz kıldığını görebilmesi için gecenin ilerleyen vakitlerine kadar uyanık kalması gerekir.

Safvân'ın Hz. Peygamber'e *namaz için gece ve gündüzün kerahet vakitlerini sorduğundan* bahseden hadis de onun uyku durumu hakkında ipucu verebilecek durumdadır. Nitekim bu hadise göre Safvân, Hz. Peygamber'e "Yâ Resûlallah! Senin bildiğin ama benim cahili olduğum bir hususu soracağım." demiş ve "Gece ve gündüz esnasında namazın mekruh olduğu zamanlar var mıdır?" diye sormuştur. Bu soru karşısında Hz. Peygamber de bilinen kerâhet vakitlerini saymaktadır.³¹

Bütün bu bilgilerden anlaşılıyor ki Safvân'ın uyku problemi vardır. Uykuya zor dalmakta ve bir kere dalınca uyanması kolay olmamaktadır. Malum olduğu üzere bu, uyku bozukluğu olup tıbbî bir vakadır.³² Dolayısıyla onun sabah namazı ile ilgili sorununu da *sağlık* gibi meşru bir sebebe dayanmakta, istem dışı bir durum ile karşı karşıya bulunduğunu göstermektedir.

Tayyib (Suud: Mektebetü Nizâr Mustafa, 1419), 8/2543; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/462.

²⁷ bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 8/462.

²⁸ bk. Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Şur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm (Riyad: y.y., 1418/1997), 3/507.

²⁹ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 6/147.

³⁰ Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed el-Begavî, *Mu'cemu's-Şahâbe*, thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed (Kuveyt: Mektebetü Dârü'l-Beyân, 1421/2000), 3/337.

³¹ Hz. Peygamber'in bilinen kerahet vakitlerini saydığı bu rivayet için bk. İbn Mâce, "İkâmetü's-Şalât", 148.

³² Uyku ile ilgili problemler hakkında tıbbî bazı tespitler için bk. Demet İlhan Algın – Gönül Akdağ – Oğuz Osman Erdiç, "Kaliteli Uyku ve Uyku Bozuklukları", *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (2016), 29-34.

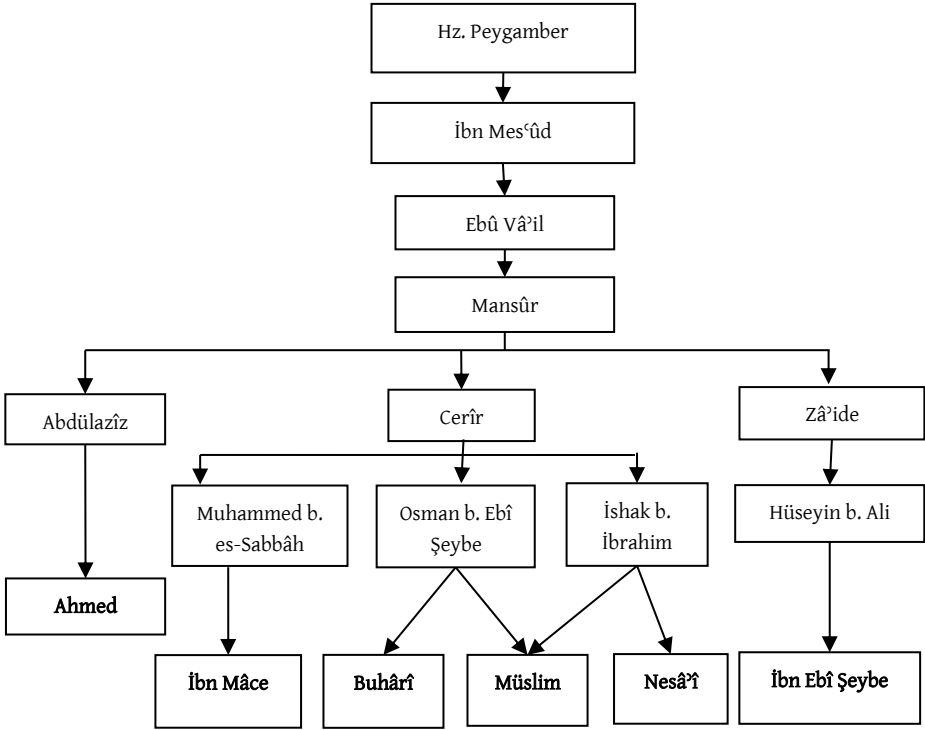
2. 'Şeytan Kulağına Bevletmiş' Hadisi

Uyku sebebiyle bir namazın ihmal edildiğine delalet eden bir başka hadis ise şu şekildedir: "Allah resûlünün yanında gece sabah oluncaya kadar uyuyan bir şahıstan bahsedildi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: Şeytan bu adamın kulağına bevletmiş."

2.1. Hadisin Sened ve Metin Yapısı

Buhârî (öl. 256/870) rivayetine işarette bulunduğumuz bu hadis, daha pek çok muhaddis tarafından da nakledilmiştir.³³ Hadisi nakleden hadisçilerin senedleri bir araya toplandığında şöyle bir isnad şeması oluşur:

Tablo 2: "Şeytan Kulağına Bevletmiş" Hadisinin İsnad Şeması

³³ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/73; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/485, 4/131; Buhârî, "Bed'ü'l-İhalk", 11; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 205; Nesâ'î, "Kıyâmu'l-leyl", 5; İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 174. Hadis için ayrıca bk. Ebû Ya'îla, *el-Müsned*, 9/43; Bezzâr, *el-Müsned*, 5/93; Ebû Avâne, *el-Müstahrec*, 2/34; İbn Huzeyme, *eş-Şaḥîḥ*, 1/561; İbn Hibbân, *eş-Şaḥîḥ*, 6/302.

Şemadan da anlaşılacağı üzere hadisin sahabi ravisi İbn Mes'ûd'dur (öl. 32/652-53). Hatta İbn Hacer'in verdiği bilgiye göre hadisin bazı rivayetlerinden, kendisinden bahsedilen ve Allah resûlü tarafından tenkit edilen bu kişinin, bizzat İbn Mes'ûd olduğu sonucu çıkartılabilmektedir.³⁴ Gerçekten de Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir rivayete göre İbn Mes'ûd "Kim gece uyur da Allah'ı zikretmezse şeytan onun kulağına bevleder. Yeminle söylüyorum ki şeytan, (kendini kastederek) arkadaşınıza da bu gece aynı şeyi yaptı." demektedir.³⁵

Yine tablodan görülebildiği kadarıyla ilk üç tabakadaki ravilerinin *teferriid* ettiği hadis ancak üçüncü tabakada Mansûr b. Mu'temir'den (öl. 132/750) sonra yayılma imkânı bulmuştur. Bununla birlikte hem Ebû Vâ'il Şakik b. Seleme el-Kûfi (öl. 82/701)³⁶ hem de Mansûr b. Mu'temir el-Kûfi³⁷ sika ravilerdir. Diğer raviler hakkında da, görülebildiği kadarıyla, hadisin reddini veya zayıflığını gerektirecek bir tenkit yapılmamıştır.³⁸ Dolayısıyla hadisin isnad açısından sahih olduğu söylenebilir.

Hadiste söz konusu edilen kişinin bütün geceyi sabah oluncaya kadar uyku ile geçirmesi kaynaklarda "نَامَ اللَّيْلَ حَتَّى أَصْبَحَ"³⁹, "نَامَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحَ"⁴⁰, "نَامَ الْبَارِحَةَ عَنِ الصَّلَاةِ"⁴¹, "نَامَ حَتَّى"⁴² ve "نَامَ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ إِلَى آخِرِهِ"⁴³ gibi beş farklı lafızla ifade edilmiştir. Bunların, mana ile nakilden kaynaklanan lafız farklılıkları olduğu söylenebilir.

Allah resûlünün gece boyu uyuyan kişi hakkında kullandığı "بَالَ الشَّيْطَانِ فِي أَدْنَيْهِ" yani

³⁴ Nitekim bu rivayetlerde Hz. Peygamber, kendisine durumu iletilen kişi hakkında "وَأَمَّ اللَّهُ لَقَدْ بَالَ فِي أَدْنٍ صَاحِبِكُمْ" demekte yani *sizin arkadaşınız* tabirini kullanmaktadır. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 3/28.

³⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *Kitâbu'z-Zühd* (Beyrut: y.y., 1983), 160.

³⁶ Şakik b. Seleme hakkında geniş bilgi için bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 4/361.

³⁷ Mansûr b. el-Mu'temir hakkında geniş bilgi için bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 10/312.

³⁸ Mansûr'un ravisi Zâide b. Kudâme el-Kûfi (öl. 161/777), *insanların en doğrularından*, *şıka*, *şâhibu sünnet* gibi lafızlarla değerlendirilmiştir; bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3/306. Mansûr'un diğer ravisi Cerîr b. Abdilhamîd (öl. 188/803) de münekkitlerin *şıka* ve *şadûk* bulduğu bir isimdir; bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/507. Mansûr'un üçüncü öğrencisi Abdülazîz b. Abdihamîd el-Ammî (öl. 187/802) de hadis ilminde *şıka* ve *hâfiz* bulunan bir ravidir; bk. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/388. Cerîr'in talebesi Muhammed b. es-Sabbâh (öl. 240/854) münekkitlerin *şıka* ve *şâlihu'l-hadîs* lafızlarıyla tanıttığı bir ravidir; bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 9/229. Cerîr'in bir diğer öğrencisi İshâk b. İbrâhîm el-Basrî (öl. 257/871) *şıka*, *me'mûn* ve *şadûk* gibi lafızlarla değerlendirilmiştir; bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/213. Zâide'nin râvisi el-Hüseyn b. Ali b. el-Velîd (öl. 203/818) de münekkitlerin *şıka*, *şâhibu'l-kitâb* ve *şadûk* gibi sıfatlarla tavsif ettiği bir isimdir; bk. İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 2/357. Tablonun diğer isimleri kitap sahibi müelliflerdir.

³⁹ bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/73.

⁴⁰ bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/131; Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 11; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 205; Nesâî, "Kıyâmü'l-leyl", 5; İbn Mâce, "İkâmetü'ş-şalât", 174. Bu rivayet için ayrıca bk. Bezzâr, *el-Müsned*, 5/93.

⁴¹ bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/485. Bu rivayet için ayrıca bk. Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 9/43; Bezzâr, *el-Müsned*, 5/417; İbn Huzeyme, *eş-Şahîh*, 1/561.

⁴² bk. Ebû Avâne, *el-Müstahrec*, 2/34; İbn Hibbân, *eş-Şahîh*, 6/302.

⁴³ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âşâr*, 10/192.

“Kulaklarına şeytan bevletmiş.” ifadesi hakkında âlimlerin büyük çoğunluğu mecazi manayı tercih etmişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber (şeytan) onunla alay etmiş, ona hâkim olup kontrolü altına almış, onu ifsat etmiş, zelil kılmış, aldatmış demek istemektedir.⁴⁴ Bununla birlikte ifadeye zahirî ve hakiki mana vermenin sahih olacağını, bunun önünde bir engel bulunmadığını söyleyen âlimler de vardır. Buna göre şeytan kişiyi küçümsediği ve ona hâkim olduğu için, sırf müezzinin okuduğu ezanı ona duyurmak adına kulağını tuvalet gibi kullanmakta ve idrarını buraya yapmaktadır.⁴⁵

Türkçeye gece şeklinde tercüme edilen “الليل” kelimesi güneşin batmasından (onun veya fecrin) tekrar doğmasına kadar geçen süre manasında kullanılmakta olup gündüz ifadesinin mukabilidir⁴⁶ ki hadisin delaletini namaz açısından tartışmalı hale getiren ifade de budur.

2.2. Hadisin Delaleti İle İlgili Görüşler

Özellikle “يَنَامُ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ إِلَى آخِرِهِ” yani “Gecenin başından sonuna kadar uyuyor.” şeklindeki delaleti nispeten daha net olan lafız⁴⁷ dikkate alındığında bu durum gece kılınması gereken namazların ihmaline yol açacaktır. Nitekim hadisin bir rivayetinde “إِنَّ فُلَانًا نَامَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحَ لَمْ يُصَلِّ” denilerek⁴⁸ gece boyu uyuyan söz konusu kişinin namaz kılmadığına özellikle dikkat çekilmiştir. Gece boyu uyumanın, evvel emirde tehecüdü akla getirdiği bilirse de akşam ve yatsıya da delaleti vardır. Çünkü akşam namazının vakti, malum olduğu üzere, güneş batır batmaz girer. Bu sebepten Hz. Peygamber’in “Kulağına şeytan bevletmiş.” şeklindeki tenkidine sebep olan ihmalin hangi namazla ilgili olduğu âlimler arasında tartışmalara sebep olmuştur.

2.2.1. ‘Tenkid Farz Namazlarla İlgilidir’ Görüşü

Tahâvî’ye göre bu hadiste, kişinin uyumak suretiyle ihmal ettiği namaz yatsıdır. Ona göre söz konusu uyku, bu namazın zayi edilmesine yol açar yani Allah’ın belirlediği vakitte edasına engel olur. Hâlbuki Allah resûlü yatsıyı kılmadan uyumayı hoş

⁴⁴ Ebü’s-Se‘âdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî İbnü’l-Esir, *en-Nihâye fi ğaribi’l-hadîş ve’l-eser*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî (Beyrut: el-Mektebü’l-İlmiyye, 1399/1979), 1/163; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu Şahihi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-Arabî, 1392), 6/64; Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *ed-Dibâc ‘alâ Şahihi Müslim b. el-Haccâc*, thk. Ebü İshâk el-Huveynî (Suud: Dâru İbn Affân, 1416/1996), 2/381.

⁴⁵ Ebü’l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Kurtubî, *el-Müfhim li-mâ eşkele min Telhîşi Kitâbi Müslim*, thk. Muhyiddîn Dîb Misto (Beyrut: Dâri’l-Kelimi’t-Tayyib, 1417/1996), 2/407; Molla Ahmed b. İsmâ‘îl el-Gürânî, *el-Kevseru’l-cârî ilâ riyâdi eĥâdişi’l-Buĥârî*, thk. Ahmed İnâyet (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-Arabî, 1429/2008), 3/205, 6/202. Bu görüşü “بلى” ifadesiyle nakleden İbn Hacer “Zira şeytan yiyip içen ve evlenen bir varlıktır.” şeklindeki yaklaşımın bu görüşü teyit edilebileceğini söyler. İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 3/28.

⁴⁶ İbrâhîm Mustafa, *el-Mu‘cemu’l-vasîf* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 850.

⁴⁷ Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âşâr*, 10/192.

⁴⁸ Tahâvî, *Şerhu Müşkili’l-âşâr*, 10/192.

karşılamamıştır. Onun ümmeti adına razı olup benimsediği husus kişinin yatsıyı kıldıktan sonra uyumasıdır.⁴⁹

Hadisi diğer müelliflerden farklı bir senedle nakleden İbn Hibbân (öl. 354/965), burada yer alan ravilerden Süfyân es-Sevrî'nin (öl. 161/777) “(Hadiste geçen kişi) bize göre, uyumak suretiyle farz namazı ihmal etmiş gibi görünüyor.” dediğini nakleder.⁵⁰

Kurtubî (öl. 656/1258) de bu hadisi şerh ederken kişinin müezzinin okuduğu ezanı duymamasından bahseder.⁵¹ Buna bakarak hadisi, kişinin farz namazı kılamamasına hamletmiş olduğu söylenebilir. Esasen hakiki mananın cevaz ve ihtimalinden bahseden âlimlerin, kulağı uyanma duyusu şeklinde algılamaları, hadisi doğrudan farz namazların ihmaline hamlettiklerini gösterir. Zira ancak farz namazlar için ezan okunur ve kişinin duyup duymaması ancak bunlar için söz konusu edilebilir.

İbn Hazm (öl. 456/1064)⁵² ve İbn Abdilberr gibi âlimlere göre de bu hadiste kastedilen namaz yatsıdır. Hatta İbn Abdilberr bu hadis hakkında şunları söyler: “Seleften bazılarının daha sonra uyanıp kendi vakti dâhilinde kılmak niyetiyle yatsıyı kılmadan yattıkları anlaşılıyor. Ancak öyle görünüyor ki Hz. Peygamber’in tenkit ettiği bu kişi, niyetlendiği vakitte uyanamamış ve yatsıyı vaktinde kılamamıştır.”⁵³ Gerçekten de mesela İbn Ömer (öl. 73/693) gibi bazı sahabilerin yatsı namazından önce uyuduğu ve birisinden kendisini uyandırmasını istediği⁵⁴, bazılarının ise özellikle ramazan ayında yatsıdan önce uydukları rivayet edilir.⁵⁵ Bununla birlikte Allah resûlünün yatsıyı biraz geciktirmekten hoşlandığına, yatsıdan önce uyumayı ve bu namazı kıldıktan sonra da sohbet etmeyi kerih gördüğüne dair rivayetler vardır.⁵⁶ Nitekim Tirmizî'nin (öl. 279/892) naklettiğine göre ruhsat veren azınlığın hilâfına ilim ehlinin çoğu, yatsı namazından önce uyumayı kerih görmüştür. Hatta Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797) “Kerahete delalet eden hadis sayısı daha çoktur.” demektedir.⁵⁷ Fakat İbn Huzeyme'ye (öl. 311/924) göre yukarıda zikri geçenlerde görüldüğü üzere, bu konuda nakledilen bazı haberler müfesser olmayıp mücmeldir. Ona göre yatsı namazı eğer geciktirilecekse daha önce uyunmasına ruhsat verilmiştir. Kerih görülen husus kişinin, erken kılmayı düşündüğü yatsı namazından önce uyumasıdır.⁵⁸

⁴⁹ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âşâr*, 10/192-193.

⁵⁰ “قَالَ سُفْيَانُ: هَذَا عِنْدَنَا بِشَيْءٍ أَنْ يَكُونَ نَامَ عَنِ الْفَرِيضَةِ”. İbn Hibbân, *eş-Şaḥîh*, 6/302.

⁵¹ Kurtubî, *el-Müfhim*, 2/407.

⁵² Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âşâr* (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, ts.), 2/6.

⁵³ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdilberr, *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fuḡahâ'i'l-emşâr*, thk. Sâlim Muhammed Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 2/91.

⁵⁴ İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, 2/91.

⁵⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/121. İbn Ebî Şeybe burada açtığı “Yatsı Namazından Önce Uyumaya Ruhsat Verenler” başlığı altında, bu hususu caiz gören veya bizzat uygulayan diğer isimlere de yer verir.

⁵⁶ Bu rivayet için bk. Tirmizî, “Şalât”, 125; İbn Mâce, “Mevâkitü'ş-şalât”, 12.

⁵⁷ Tirmizî, “Şalât”, 125 (168).

⁵⁸ İbn Huzeyme'nin bab başlığı olarak zikrettiği bu görüşler için bk. *eş-Şaḥîh*, 1/209.

2.2.2. ‘Tenkid Teheccüd Namazıyla İlgilidir’ Görüşü

Hadisi naklettikleri babların başlıklarına bakılırsa âlimlerin büyük çoğunluğunun Hz. Peygamber’in “Kulağına şeytan bevletmiş.” şeklindeki tenkidini *teheccüd namazı kalmayan kişiye* hamlettikleri söylenebilir. Buna göre söz konusu âlimler, mutlak olarak ifade edilen *gece namazı* ibaresinden veya bir şekilde *gece* ile ilişkilendirilen ibadetlerden teheccüdü anlamaktadır.

Mesela İbn Ebî Şeybe (öl. 235/849) “Gece Namazını Emredenler” başlığı altında ilk olarak Hz. Peygamber’in “Gece dört rekât hatta iki rekât bile olsa, namaz kılın...” bu yurduğunu nakleder. Müellif “Kulağına şeytan bevletmiş.” hadisini de aynı başlık altında verir.⁵⁹

Nesâî (öl. 303/916) bu hadisi “Gece Namazına Teşvik Babı” başlığı altında rivayet eder.⁶⁰ Malum olduğu üzere teşvik, ancak kişinin mecbur tutulmadığı eylemler için geçerlidir. Buna göre diğer üç vakti ayırıp doğrudan akşam veya yatsı namazlarının *kılınmasına* hamledilebilecek özel bir teşvik söz konusu değildir.⁶¹

Ebû Avâne’nin (öl. 316/929) bu hadisi altına yerleştirdiği babın başlığı ise “Gece Namazına Kalkmaya Gücü Yeten Kişinin Sabaha Kadar Uyumasının Kerih Olduğuna Dair Delil” şeklindedir.⁶² Yatsıyı kılmadan yatan ve gece kalkıp bunu kılmaya gücü yettiği halde sabaha kadar uyuyan kişinin bu davranışının sadece *kerih* addedilmesi mümkün görünmemektedir.

Bu hadisi “Gece Namazı Babı” başlığı altında zikreden İbnü’l-Münzir (öl. 319/931) hemen sonra “Gece namazı müstehap olup terki mekruhtur.” değerlendirmesinde bulunur.⁶³ Müellifin bu başlık ile yatsıyı kastetmesi mümkün değildir, zira akşam ve yatsı namazları müstehap değil farzdır. Bunların terkini de, sadece *mekruh* addeden bir ilim adamı yoktur.

Beyhakî’nin (öl. 458/1066) bu hadisi altına yerleştirdiği bab için tercih ettiği başlık ise “Kalkmaya Niyet Etmeden Yatıp Sabaha Kadar Uyuyan Kişi Babı” şeklindedir.⁶⁴ Yatsıyı kılmadan yatmayı düşünen bir kişinin, kalkmaya niyet etmeyip sabaha kadar uyumayı istemesi söz konusu olmamalıdır.

⁵⁹ bk. İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/72, 73.

⁶⁰ Nesâî, “Kıyâmü’l-leyl”, 5.

⁶¹ Bu bağlamda sabah ve yatsı namazlarına gelinmesi ile ilgili “ليس صلاة أقل على المنافقين من الفجر والعشاء ولو يعلمون ما” فيها لأتوهما ولو حبو (Münafıklar için sabah ve yatsıdan daha zor namaz yoktur. Bu iki namazın faziletini bilselerdi emekleyerek bile olsa gelirlerdi.) şeklindeki hadisin (Buhârî, “el-Cemâ’â ve’l-imâmâ, 6”) özellikle cemaate vurgu yaptığını ifade etmemiz gerekir.

⁶² Ebû Avâne, *el-Müstahrec*, 2/34.

⁶³ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Neysâbü’rî İbnü’l-Münzir, *el-İknâ’*, thk. Abdullâh b. Abdilazîz (Beyrut: y.y., 1408), 1/138.

⁶⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1424/2003), 3/23.

Hadisi “Gece Namazına Teşvik” başlığı altına yerleştiren Begavî (öl. 516/1122) ise hemen altında “*Gecenin bir kısmında (uyanıp) sana mahsus bir nafîle olmak üzere namaz kıl.*”⁶⁵ ayetine işarette bulunur.⁶⁶ Malum olduğu üzere Cenâb-ı Peygamber’in kılması istenen bu namaz teheccüd namazıdır.

Bunun dışında şu hadisler de mutlak olarak kullanılan *gece namazı* ifadesinin teheccüd manasına geldiğine delalet edecek durumdadır:

Hz. Peygamber, Abdullah b. Amr’a (öl. 65/684-85) “Gece uyanmasına rağmen gece namazını terk edenler gibi olma.” buyurmuştur.⁶⁷

Hz. Peygamber, Abdullah b. Ömer hakkında “Abdullah ne güzel bir insan. Bir de gece namazı kılma!” buyurmuştur. İbn Ömer bundan sonra geceleri çok az bir uykuyla geçirmiş (dolayısıyla geri kalan zamanda namaz kılmıştır).⁶⁸

Hz. Peygamber, Hz. Ali (öl. 40/661) ile Fâtıma’nın (öl. 11/632) kapılarını tıkladığı “Namaza kalkmıyor musunuz?” diye sormuş ve gidip bir süre namaz kılmıştır. Ali ile Fâtıma’dan bir ses işitmeyince gelip aynı şekilde onları uyandırmak istemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali gözlerini ovuşturarak “Biz sadece Allah’ın farz kıldığı namazları kılarız. (Nafîle namazlara gelince) bizim nefislerimiz Allah’ın elindedir. Eğer bizi uyandırmak isterse uyandırır.” demiştir. Bu tepki üzerine Allah resûlü dönüp gitmiş, giderken de “Biz sadece farzları kılarız! İnsan cedeli ne kadar da seviyor!” buyurmuştur.⁶⁹ Özellikle bu rivayette gece namazı ifadesinin *teheccüde* delalet ettiği açıktır.

Bir başka hadisinde ise Allah resûlü “Gece namazınızı vitir ile sonlandırın.” buyurmaktadır.⁷⁰

Değerlendirme

Namaz sadece İslâm’da değil, daha önce gönderilen dinlerde de söz konusu edilmiş, üzerinde ısrarla durulmuş bir ibadettir. Nitekim ayetlerde ve hadislerde bahsi geçen peygamberlerin hemen tamamıyla birlikte namazdan da söz edilir.⁷¹ Kendilerine kitap verilmiş kimselerin namazlarını kıldıkları ise özellikle vurgulanır.⁷² Namaz İslâm’da da en çok önem verilen ibadetlerden biridir ve hatta bu konuda ilk sırayı

⁶⁵ el-İsrâ 17/79.

⁶⁶ Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes’ûd el-Begavî, *Şerhu’s-sünne*, thk. Şu’ayb el-Arna’ût (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1403/1983), 4/32.

⁶⁷ Buhârî, “Teheccüd”, 12.

⁶⁸ Buhârî, “Feđâ’ilü’s-şahâbe”, 19.

⁶⁹ Nesâ’î, “Kıyâmü’l-leyl”, 5. Hadisin daha muhtasar rivayeti için bk. Buhârî, “Teheccüd”, 5.

⁷⁰ Buhârî, “Vitr”, 4.

⁷¹ Bazı ayetler için bk. el-Bakara 2/125; Âl-i İmrân 3/39; Yûnus 10/87; Hûd 11/87; İbrâhîm 14/37, 40; Meryem 19/55; Tâhâ, 20/14; el-Enbiyâ 21/73; el-Hac 22/26; Lokmân 31/17; Sâd 38/24. Bazı hadisler için bk. Buhârî, “Enbiyâ”, 11, 40; “Teheccüd”, 7.

⁷² el-Beyyine 98/5.

aldığı rahatlıkla söylenebilir. Nitekim *şalât* kelimesi Türkçedeki *namaz* manasıyla sek-senden fazla ayette geçmektedir.⁷³ Kur'ân'da bu sıklıkla atıfta bulunulmuş başka bir ibadet yoktur. İfasiyla ilgili olarak Kur'ân'da ve sünnette en çok açıklama yapılan ibadet yine namazdır.

Üzerinde ısrarla durulan namazı kılmayıp terk edenlerin akıbeti de ayet ve hadis-lerde net bir şekilde açıklanmış; bunlar “Vay hallerine!”⁷⁴ “Küçülmüş olarak cehen-neme girecekler.”⁷⁵ “Gayyâ çukuruna atılacaklar.”⁷⁶ “Kıyamette Kârûn, Firavun, Hâmân ve Übey b. Halef'le beraber olacaklar.”⁷⁷ gibi ifadelerle tenkit edilmişlerdir. “Kul kıyamet günü ilk önce namazından sorulacaktır.”⁷⁸ hadisi de namazın ahiret ah-vali açısından ne denli önemli olduğuna delalet eder.

Bu verilerden hareketle denilebilir ki namazın mazeretsiz yani bilerek ve sırf tembellik eseri olarak terki, küfür veya şirk değilse bile en azından *büyük günah* ola-rak vasıflandırılabilir durumdadır.⁷⁹ Burada en büyük vurgu *mazeretsiz, bilerek, tem-bellik eseri* ifadelerindedir. Bu açıdan bakıldığında amelin imandan cüz *olmadığına* de-lil getirilen her iki hadisin uyku ile ilgili olduğuna dikkat etmek gerekir. Zira uyumak insanın fitratında olan, vücudun ihtiyaç duyduğu bir eylemdir. Başlanmış bir uyku-nun devamı ise bilinç dışıdır; kişinin kontrolü altında değildir. Bundan dolayı Allah resûlünün beyanına göre uyku veya unutmak sebebiyle vaktinde eda edilemeyen na-mazların kefareti, uyanınca veya hatırlanınca kılınmasıdır.⁸⁰ Fakat malum olduğu üzere kefarete, kuldan kaynaklanan *kusurlar* için söz konusu edilir.⁸¹ Buna göre uyuma ve unutmaya gibi bilinç dışı hususlar bile namaz söz konusu olduğunda birer kusur ad-dedilebilecek durumdadır. Bu durum büyük ihtimalle tedbir alınmaması yani bazı

⁷³ Muhammed Fu'âd Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Çur'âni'l-kerîm* (Kâhire: y.y., 1364), 'slv' maddesi.

⁷⁴ el-Mürselât 77/48-49.

⁷⁵ el-Mü'min 40/60.

⁷⁶ Meryem 19/58-59. “النبي” ifadesinin cehennemde bir vadi veya nehir olduğuna dair bk. Ebû Ca'fer Mu-hammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Çur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: y.y., 2000), 8/218.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/169; Ebû Muhammed Abd b. Humejd b. Nasr el-Kissî, *el-Müsned*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî (Kahire: y.y., 1988), 139.

⁷⁸ Tirmizî, “Şalât”, 305. Tirmizî hadisin sonunda şöyle bir değerlendirmede bulunur: “Bu konuda Temîm ed-Dârî'den de rivayet vardır. (Naklettiğim) Ebû Hüreyre rivayeti ise bu vecihten *hasen-garîb*dir. Fakat hadis Ebû Hüreyre'den başka vecihten de nakledilmiştir. Temîm ed-Dârî'den de rivayet vardır.”

⁷⁹ Nitekim Zehebî, İslâm'da büyük günah sayılan şeylere tahsis ettiği eserinin dördüncü maddesini na-mazın terki konusuna ayırmıştır. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Osmân ez-Zehabî, *Kitâbu'l-Kebâir* (Beyrut: Dârü'l-Nedveti'l-Cedîde, ts.), 17.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/243, 269; Buhârî, “Mevâkîit”, 37; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 11; Tirmizî, “Şalât”, 18, 131; İbn Mâce, “Mevâkîit”, 10; Nesâî, “Mevâkîit”, 52, 53.

⁸¹ “Dinin belirli yasaklarının ihlali durumunda yapılması istenen malî veya bedenî ibadet.” şeklinde ta-nımlanan kefarete hakkında geniş bilgi, kaynaklar ve farklı görüşler için bk. Mehmet Katar, “Kefâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 25/177-179.

hadislerde geçtiği üzere birinden uyandırılma veya hatırlatılma konusunda yardım istenmemesi ile ilgilidir. Günümüz şartları açısından bu yardım talebine saat kurulması veya hemen herkeste bulunan cep telefonlarındaki hatırlatma programların ayarlanması da ilave edilebilir.

Böyle olunca Hz. Peygamber'in ne sabah namazını uyku yüzünden ihmal eden Safvân b. Mu'attal'a ne de gece boyu uyuyup namazı ihmal eden kişiye ciddi bir tepki göstermemesi; aksine birinciye "Uyanınca namazını kıl!", ikinciye ise "Kulağına şeytan bevetmiş," demekle yetinmesi, *amel-iman münasebeti* bağlamında kullanılacak ve özellikle de bu konuda menfi cevap vermeye sevk edecek bir delil olmamalıdır. Aksine birinci örnekte, sabah namazının ihmalî konusunda *uykuya* özellikle dikkat çekilmesine rağmen Hz. Peygamber'in Safvân b. Mu'attal'a, bir rivayete göre adam gönderip yanına çağırarak, durumu sorup tahkik etmesi; farz namazlarla bile alakası olmayan ikinci örnekte ise kişiyi *şeytanın tuzağına düşmek* gibi önemli bir kusurla vasıflandırması, onun ve dolayısıyla dinin namaza verdiği önem ile uyum içindedir. Buna göre Allah resûlünün, farz olmayan bir namazın bile sırf uyku sebebiyle terk edilmesine razı olmadığı söylenebilir.

Bu bakış tarzı uykunun, Allah'ın varlığı ile kudretinin ve ayrıca yeniden dirilmenin delillerinden biri⁸² olması ve dinlenme vesilesi olarak yaratılması⁸³ ile çelişmez. Zira uyku sadece bir araçtır. İnsanın dünyevi faaliyetlerini verimli bir şekilde sürdürmesinin ve özellikle de ahiretini kazanmasının en önemli vesilesi olan ibadetleri daha samimi ve içten eda edebilmesinin bir aracıdır.⁸⁴ Bu ibadetler içinde namazın özellikle sayılması gerekir. Zira Kur'an'a göre namaz insanı kötülüklerden alıkoymak

⁸² en-Neml 27/86; er-Rûm 30/23.

⁸³ el-En'am 6/96; Yûnus 10/67; el-Furkân 25/47; en-Neml 27/86; el-Kasas 28/72-73; el-Mû'min 40/61; en-Nebe 78/9. Bu bağlamda yeterli ve vücut için elzem olan uykuya imkân vermeyecek nafile ibadetler konusunda bile denge gözetilmesine dair uyarılar vardır. Nitekim Allah resûlü şöyle buyurmuştur: "Sizden biri namaz kılarken kendini uykulu hissederse, bu hali geçinceye kadar yatıp uyuşsun. Zira uykusu varken namaz kılan kişi bilmeden kendisine istiğfar yerine beddua eder." buyurur (Buhârî, "Vuđû", 53). "Birinizin namazda uykusu gelirse okuduğunu bilecek duruma gelene kadar uyuşsun." (Buhârî, "Vuđû", 53) uyarısı da aynı tedbire yöneliktir. O, bütün geceyi namazla geçiren Abdullah b. Amr'ı da "Geceleyin namaz kıl ama uykunu da al. Çünkü vücudunun senin üzerinde hakları vardır." (Buhârî, "Şavm", 54) diyerek uyarır. Bir keresinde de mescitte iki direk arasına gerilmiş bir ip görüp bunu, namaz kılarken yorulunca kendine dayanak yapıp ibadetine devam eden Zeyneb tarafından bağlandığını öğrenince şöyle buyurmuştur: "Onu kullanma. İpi kaldır. Kendini dinç hissettiğin sürece namaz kıl ama yorulduğun zaman da uyu." (Buhârî, "Teheccüd", 18).

⁸⁴ Uykunun din açısından konum ve değeri hakkında bazı yorumlar için bk. Ahmed S. Bahammam, "İslâmî Bir Perspektiften Uyku", çev. Faruk Özdemir, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Temmuz 2013), 361-375; Mehmet Soysaldı, "Kur'an Âyetleri ve Hadisler Perspektifinden Uyku Hakkında Bir Değerlendirme", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/2 (Güz 2018), 79-102; Abdurrahman Kasapoğlu, "Kur'an'ın Amaçları Açısından Uyku Hakkında Bir Değerlendirme", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4 (Güz 2004), 45/77.

vesilelerin en başında gelmektedir.⁸⁵ Bu sebeple Allah Teâlâ'nın övdüğü gruplar arasında *geceleri pek az uyuyup seher vakitlerinde istiğfar edenlerin* de sayılmasına⁸⁶ veya Cenâb-ı Peygamber'den, fazla uyumanın kınandığına dair rivayetlerin nakledilmiş olmasına⁸⁷ şaşmamak gerekir.

Yazar Katkı Oranları | Author Contributions: Yazar 1: % 50. Yazar 2: % 50.

Çıkar Çatışması | Conflict of Interest: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. |
The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek | Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. | The authors declared that this study has received no financial support.

⁸⁵ el-Ankebût 29/45.

⁸⁶ ez-Zâriyât 51/17-18.

⁸⁷ Böyle bir hadiste Allah resûlü şöyle buyurmuştur: "Annesi Hz. Süleyman'a şöyle demiştir: Evladım! Geceleri çok uyuma. Zira gece çok uyumak kişiyi kıyamet günü fakir bırakır." bk. İbn Mâce, "İkâmetü's-şalât", 174; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu's-şagîr*, thk. Muhammed Şekûr (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1405/1985), 1/210; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdülâlâ Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 6/410. Bununla "Ahirette seni manen zengin kılacak ibadetleri yerine getiremezsin." manası kastedilmiş olmalıdır. Fakat Muhammed Fu'âd Abdülbâkî'nin, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'ine yazdığı talikte verdiği bilgiye göre hadis zayıftır.

Kaynakça

- Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed b. Nasr el-Kissî. *el-Müsned*. thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî. Kahire: y.y., 1988.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Kitâbu'z-Zühd*. Beyrut: y.y., 1983.
- Algın, Demet İlhan – Akdağ, Gönül – Erdinç, Oğuz Osman. “Kaliteli Uyku ve Uyku Bozuklukları”. *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (2016), 29-34.
- Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasan Ali b. Sultan el-Molla. *Mirkātu'l-mefâtîh şerhu Mişkâti'l-meşâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1422/2002.
- Altaylı, Fatih. “Teke Tek Programı”. *YouTube*. Yayın Tarihi 04.08.2015. https://www.youtube.com/watch?v=_T06Y9eKf1c.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Şahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Hâlid b. İbrâhîm el-Mısrî. Riyad: 1999.
- Bahammam, Ahmed S. “İslâmî Bir Perspektiften Uyku”. çev. Faruk Özdemir. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (Temmuz 2013), 361-375.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed. *Mu'cemu's-şahâbe*. thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed. 5 Cilt. Kuveyt: Mektebetü Dârü'l-Beyân, 1421/2000.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd. *Şerhu's-sünne*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin. *Şü'abü'l-îmân*. thk. Abdülalâ Abdülhamîd Hâmid. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *el-Müsned*. thk. Mahfûzurrahmân Zeynullâh. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.
- Çapan, Ergun, “Kur'an ve Sünnet'te Kaza Namazı”. *EKEV Akademi Dergisi*, 15/47 (Bahar 2011), 195-211.
- Dârimî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd. *es-Sünen*. thk. Rızâullah b. Muhammed el-Mübârekfûrî. 6 Cilt. Riyad: Dârü'l-Âsime 1416.

- Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk en-Neysâbûrî. *el-Müstahrec*. thk. Eymen b. Ârif. 5 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1419/1998.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1404/1984.
- Emîr es-San'ânî, Ebû İbrâhîm Muhammed b. İsmâ'îl. *et-Taḥbîr li idâhi me'âni't-teysîr*. thk. Muhammed Subhî. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1433/2012.
- Hâkim en-Neysâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Büstî. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 cilt. Haleb: el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1351/1932.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr. *el-Müsned*, thk. Habîburrahmân el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *et-Temhîd li-mâ fi'l-Muvaḫḫa'ta mine'l-me'âni ve'l-esânîd*. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî. Beyrut: Müessesetu Kurtuba, ts.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-aşḥâb*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1992.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *el-İstizkârü'l-câmi' li-mezâhibi fuḳahâ'i'l-emşâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l-'azîm*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 13 Cilt. Suud: Mektebetü Nizâr Mustafa, 1419.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Haydarabad: Matba'atü Meclisi Dâ'irati'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, 1271/1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed. *el-Muşannef*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethü'l-bârî şerḥu Şaḥîḥi'l-Buḫârî*. thk. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 cilt. Hindistan: Matba'atü Meclisi Dâ'irati'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326.

- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İşâbe fî temyîzi's-şahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Muḥallâ bi'l-âşâr*, 12 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *eş-Şahîh*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût. 18 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1998.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme en-Neysâbü'rî. *eş-Şahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1424/2003.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- İbn Raslân el-Makdisî. Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Hüseyin. *Şerḥu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Hâlid er-Ribât. 20 Cilt. Mısır: Dârü'l-Felâh, 1437/2016.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Me'âfirî. *Ârîdatü'l-aḥvezi*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Se'âdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî. *en-Nihâye fî ğarîbi'l-ḥadîṣ ve'l-eşer*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İlmiyye, 1399/1979.
- İbnü'l-Münzir, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm en-Neysâbü'rî. *el-İknâ'*. thk. Abdullâh b. Abdilazîz. 2 Cilt. Beyrut: y.y., 1408.
- İbrâhîm Mustafa. *el-Mu'cemu'l-vasîf*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Katar, Mehmet. "Kefâret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/177-179. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'ân'ın Amaçları Açısından Uykü Hakkında Bir Değerlendirme". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (Güz 2004), 45-77.
- Kurtubî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer. *el-Müfhim li-mâ eşkele min Telḥîsi kitâbi Müslim*. thk. Muhyiddîn Dîb Misto. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib. 1417/1996.
- Molla Gürânî, Ahmed b. İsmâ'îl. *el-Kevseru'l-cârî ilâ riyâdi eḥâdîsi'l-Buḥârî*. thk. Ahmed İnâyet. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsî'l-Arabî, 1429/2008.
- Muhammed Fu'âd Abdülbâkî. *el-Mu'cemu'l-müfehres li-elfâzi'l-Ḳur'âni'l-kerîm*. Kahire: y.y. 1364.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyâ'i't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Nesâ'î, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 8 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc şerhu Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1392.
- Pala, Ali İhsan. "Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 3/1 (Bahar 2004), 231-251.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed el-Mervezî. *Tefsîrül-Çur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm. 6 Cilt. Riyad: y.y., 1418/1997.
- Sindî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî. *Hâşiyetü's-Sindî 'alâ Süneni'n-Nesâî*. 8 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbû'âtî'l-İslâmiyye, 1986.
- Soysaldı, Mehmet. "Kur'ân Âyetleri ve Hadisler Perspektifinden Uyku Hakkında Bir Değerlendirme". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Güz 2018), 79-102.
- Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb. *el-Menhelu'l-'azbi'l-mevrûd şerhu Süneni'l-İmâm Ebî Dâvûd*. thk. Emîn Mahmûd Muhammed. 10 Cilt. Kahire: Matba'atü'l-İstikâme, 1351.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-mensûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dîbâc 'alâ Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. thk. Ebû İshâk el-Huveynî. 6 Cilt. Suud: Dâru İbn Affân, 1416/1996.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'ş-şagîr*. thk. Muhammed Şekûr. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1405/1985.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vîli'l-Çur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: y.y., 2000.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Müşkili'l-âşâr*. thk. Şu'ayb el-Arna'ût. 15 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1987.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Yatkın, Nihat. "Hz. Peygamber'in Sünnetinde Namazların Kazası". *EKEV Akademi Dergisi*, 3/1 (Bahar 2001), 163-177.
- Yücel, İrfan. "Kaza Namazı Konusundaki Tereddütlerle İlgili Bir Açıklama". *Diyanet Dergisi*, , 27/3 (Güz 1991), 67-78.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Osmân. *Kitâbu'l-Kebâ'ir*. Beyrut: Dâru'n-Nedveti'l-Cedîde, ts.

Two Ḥadīths Corrlating Sleep with Leaving Prayer and Evaluations of Their Implications

Extended Summary

Şalāh is the most mentioned prayer in the Qurʾān and sunnah. In this context, the results to be met by those who perform prayers and those who do not are indicated. It was pointed out that the first purpose to be calculated in Judgement day is prayer. In some of the verses and ḥadīths that mention prayer, possible situations that may prevent them from being performed on time are mentioned, solutions are provided to all of them. Indeed, prayers can be shortened while traveling and if sectarian discussions are left aside, they can be combined. Washing with clean sand or earth where water is unavailable is considered sufficient. Those who are unable to perform standing prayers are allowed to sit and even lie down. All these are precautions taken to perform a prayer on time. According to the data on prayer, religion accepts only sleep and forgetting as an excuse for the time of prayer. This approach of religion, namely the abandonment of a prayer due to sleep or forgetting, seems to be capable of establishing a connection between deeds and faith in a broad framework. As a matter of fact, the ḥadīths that indicate sleep and forgetting as excuses preventing prayer being performed on time, consider it sufficient for a person to perform these prayers when he wakes up or remembers and do not mention any sanction or punishment. There are rumors in the ḥadīth books that can be a concrete example of this situation. In one of these the Prophet said to companions who cannot wake up in the morning prayer “Make your prayer when you wake up!” and to who spend the whole night sleeping “Devil pissed in his ear!”. The Prophet’s contentment with this reaction was interpreted by some scholars as “Action is not a piece of faith”. But sleeping is an action that is in the human body, which the body needs. The continuation of a started sleep is unconscious; not under one’s control. Therefore, it seems worth investigating that the abandonment of a worship based on such an excuse is considered as an example and evidence on a serious subject such as the relationship between action and faith. The article, without going into the main discussion topic in the form of “action-faith relationship”, explores the fairness of this comment. In this framework, both the chains of transmitters and texts of these two ḥadīths will be emphasized and then the comments and discussions about their signs will be mentioned. These studies show that there is a serious sleep problem in the first companion. He hardly falls asleep and cannot wake up easily once he sleeps. This is a sleep disorder and is a medical case. Therefore, his problem with the morning prayer is based on a legitimate reason such as health and shows that he faces an involuntary situation. In the second example, the issue discussed is which prayer is the subject of criticism. In the second example, it is discussed which prayer the criticized person neglected. Two opinions have been put forward on this subject. According to one of these, the prayers that the person in question neglected are the farḍ (the ones that must be performed). According to the second view, this person neglected the tahajjud (night prayer). This is the opinion of most scholars. In

addition, the phrase “night prayer”, which is expressed as absolute, or the prayer associated with “night” in some way, is largely associated with the tahajjud. Despite all this, according to a rumor, the Prophet sent a man to the first companion and called him and asked the situation and investigated it. In the second example, which is not even related to farḍ prayers (the ones that must be performed), it qualifies the person to fall into the trap of the devil. This is a very important flaw. Accordingly, it can be said that the Messenger of Allah is not willing to leave even a non-obligatory prayer just because of sleep. These reactions are in harmony with the importance that the Prophet and therefore religion give to prayer. This importance given to prayer by religion does not contradict the value of sleep for the body. Because sleep is not a purpose, but a tool. It is a tool in terms of worship, which are the most important activities that one will perform in order to win the hereafter. Because only a vigorous body can worship more sincere.

Keywords: Ḥadith, Action-Faith Relationship, Prayer (Ṣalāh), Sleep, Abandonment of Prayer.